

РЕЗЮМЕ

Е. Г. Козлова. Методическая поддержка самопрезентации учителя в учебном учреждении.

Статья посвящена актуализации проблемы методической поддержки учителя. Раскрыта сущность самопрезентации и методической поддержки; отображен коммуникативный аспект самопрезентации учителя и основы становления позитивной «Я-концепции». Отмечено, что методическая поддержка учителя, в соответствии с ее составляющими (организационной, информационной, научно-методической, правовой), направлена на организацию непрерывного образования с педагогическими и управленческими кадрами. Рассмотрены условия методической поддержки самопрезентации учителя: общественные условия, которые действуют на уровне государства, профессионально-образовательные условия, которые действуют на уровне профессиональной подготовки и повышения квалификации педагогических кадров; психологические условия, организационные условия, управленческие условия.

Ключевые слова: самопрезентация, методическая поддержка, коммуникативные умения, «Я-концепция».

SUMMARY

O. Kozlova Methodological support for teacher's self-presentation in educational institution.

The article is devoted to the actualization of methodical support of teacher's self-presentation. The concepts of self-presentation and methodical support are exposed in the article; communicative aspect of teacher's self-presentation and basis of formation of positive «Self-conception» are described. The author indicates that methodological support of a teacher, according to its components (organizational, informational, scientific, technical, legal), is aimed at organizing continuing education of teachers and administrative staff. Aspects of conditions teacher's methodical support: social conditions in force at the state level, vocational and educational conditions in force at the level of training and retraining of teachers, psychological conditions, organizational conditions, management conditions are considered.

Key words: self-presentation, methodical support, communicative skills, «Self-conception».

УДК: 376.42:371.214

Ю. М. Косенко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

СИСТЕМА ІСТОРИЧНИХ ПОНЯТЬ У КУРСІ ІСТОРІЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ

У статті досліджується проблема понять курсу історії спеціальної школи, проаналізовано дослідження науковців загальної та корекційної педагогіки, дається визначення терміну «поняття», вивчаються класифікації історичних понять, які використовуються в масових та спеціальних навчальних закладах, наведено конкретні приклади, розкривається ієрархія історичних понять, на основі якої побудована система понять та описуються взаємозв'язки між елементами понятійної системи курсу історії України для розумово відсталих дітей.

Ключові слова: історичні поняття, визначення, класифікація, система понять, розумово відсталі діти.

Постановка проблеми. Одним із головних завдань спеціальної освіти, на сучасному етапі її розвитку, є формування всебічно розвинутої особистості, здатної успішно інтегруватися в суспільство. Допомогти у цьому розумово відсталій особі можуть різноманітні знання, вміння і навички, які розширюють її світосприйняття та можливості. Важливе значення серед них займають й історичні поняття.

Актуальність цієї проблеми підкреслюється труднощами формування історичних понять у старшокласників з вадами інтелекту, яким складно усвідомити важливість понять, які вивчаються, виділити істотні та другорядні ознаки, визначити їх місце і значення в історії.

Аналіз наукових досліджень. Вивчення історії розумово відсталими учнями передбачає опанування базовими знаннями. Оволодіння основами науки означає засвоєння системи понять. На думку О. О. Вагіна, І. В. Гіттис, Г. В. Дружкової, В. Г. Карцова, І. М. Лебедевої, Л. Г. Мельника, Н. В. Сперанської та інших усвідомлення понять є одним із найважливіших завдань шкільного курсу історії.

Поняття – це найвищий рівень узагальнення, характерний для словесно-логічного мислення. У понятті відображається сутність явищ і процесів.

С. О. Єжова [5, 167] вважала історичні поняття стрижнем системи наукових знань, засвоєння яких означає усвідомлення учнями найбільш важливих специфічних ознак історичних фактів, оволодіння історичними подіями і явищами в найбільш суттєвих зв'язках і відношеннях.

У роботах К. О. Баханова [1, 112], О. О. Вагіна [2, 234], Л. Г. Мельника [3, 156], О. І. Пометун і Г. О. Фреймана [4, 123], історичне поняття визначається, як усвідомлене, систематизоване знання про зв'язки, відношення, суттєві ознаки історичних явищ і процесів. Поняття є однією з форм відображення світу у свідомості людини, за допомогою якої засвоюється сутність явищ, процесів, узагальнюються їх суттєві сторони та ознаки. У довідникових джерелах під терміном «поняття» розуміється одна із форм мислення, результат узагальнення суттєвих ознак об'єкта дійсності.

За даними В. І. Бондаря і В. М. Синьова [6, 12] оволодіння поняттями передбачає опанування не лише системою суттєвих ознак певного історичного явища, але й створення конкретного образу на основі узагальненого відображення історичного процесу, у ході якого здійснюється перехід від простих до більш складних знань шляхом накопичення кількісних змін, які поступово призводять до якісних.

Проблему формування понять у навчанні історії розглядали методисти І. В. Гіттис та В. Г. Карцов, які відмічали необхідність не тільки накопичення фактів та образів, але і їх первинного узагальнення і систематизації.

Мета статті – вивчити основні класифікації історичних понять, дослідити понятійні системи курсу історії спеціальної школи (на прикладі 7 класу) та взаємозв'язки між її елементами, які сприятимуть ефективнішому усвідомленню розумово відсталими учнями понять різного ступеня узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Поняття в методиці навчання історії класифікуються за декількома критеріями [1; 2; 4; 5;]:

1) за ступенем узагальнення: конкретно-історичні, тобто ті, що відбивають суттєві ознаки явищ, притаманних для конкретної історичної епохи («князь», «завод», «типографія»); загальноісторичні – поняття, що відбивають явища та процеси протягом декількох історичних епох («імперія», «республіка», «феодалізм», «середньовіччя», «народні повстання»); соціологічні – відбивають суттєві ознаки явищ та процесів, характерних для всього людства і є філософськими за своїм змістом («суспільство», «людство», «економіка», «культура», «знаряддя праці», «суспільний лад», «політична система»);

2) за характером змісту (відображення сфери суспільного життя в понятті): політичні або політико-правові («політична роздробленість», «ідеологія», «партія», «територіальна громада», «закон»); суспільні («селянські повинності», «вотчина»); економічні («ринкові відносини», «приватна власність», «господарство», «продуктивність праці»); культурні («православна віра», «література», «архітектура», «мистецтво»);

3) за діалектичним співвідношенням одиничного, особливого та загального в історії. Виділяють три види понять – поняття про події (одиничні, неповторні факти); поняття про явища (аналогічні, багато разів повторювані факти); поняття про процеси (ланцюжки фактів, взаємопов'язаних у часі причинами і наслідками).

Отже, головними ознаками класифікації історичних понять виступають: ступінь узагальнення, змістовне наповнення та специфіка фактів.

Через недорозвинення вербально-логічного мислення в учнів спеціальної школи виникають великі труднощі у засвоєнні понятійного апарату, зокрема під час роботи з термінами, які відображають суспільні, майнові, соціальні відносини, їх причинно-наслідкові зв'язки, що передбачають більш високий рівень вербалізації та узагальненості історичного процесу.

В. А. Лапшин і Б. П. Пузанов відмічають засвоєння розумово відсталими учнями лише 20 % понять суспільствознавчого характеру, 45% понять, що відображають суспільні відносини і 60% понять, які

характеризують соціально-майнові відносини. Тому автори запропонували основним критерієм класифікації історичних понять у роботі з цією категорією дітей – рівень їх засвоєння, виокремивши чотири групи:

1) поняття, які відображають конкретні історичні об'єкти і мають опору на наочно-почуттєвий досвід дитини (пам'ятники матеріальної культури, які можна спостерігати натурально або через образну наочність);

2) поняття, що відображають майнові та соціальні відношення людей («феодал», «селянин», «поміщик», «кріпак», «капіталіст», «робітник») і пов'язані з ними різні форми експлуатації («панщина», «продподаток»);

3) поняття, які характеризують тип влади, політичний лад, систему суспільних відносин («царизм», «самодержавство», «демократія»);

4) поняття суспільствознавчого характеру («стани», «класи», «право»).

Як бачимо, групування понять за ступенем узагальненості і класифікація В. А. Лапшина і Б. П. Пузанова мають багато спільного, виділяючи конкретно-історичні, загальноісторичні, які відображають політичні, соціально-економічні відношення людей протягом певного історичного періоду та соціологічні поняття, що відбивають процеси характерні для всього людства.

На думку В. П. Єгорової, ієрархія понять у таких системах повинна залежати від вимог програми, змісту навчального матеріалу, від характеру понять і ступеня їх узагальнення.

Серед низки існуючих класифікацій історичних понять у нашому дослідженні логічним буде використання понять за ступенем узагальнення. Ця класифікація створена на основі поділу понять на конкретні й абстрактні, де абстрактні поняття поділені на дві підгрупи залежно від ступеня загальності: менш (загальноісторичні) та більш загальні (соціологічні).

Для визначення системи понять з історії у 7 класі нами були проаналізовані програма і тексти підручника «Оповідання з історії України. 7 клас». Основними розділами курсу є «Україна в далекому минулому» і «Київська Русь». Розділ «Україна в далекому минулому» вивчається 11 годин і складається з теми «Від найдавніших часів до встановлення державності». Розділ «Київська Русь» вивчається 24 години і складається з тем «Виникнення давньоруської Київської держави» (8 годин), «Розквіт давньоруської Київської держави» (9 годин), «Ослаблення Київської держави» (4 годин), «Падіння Київської держави» (3 години). На вивчення інших тем і розділів виділяється набагато менше часу («Галицько-Волинська держава» – 4 години, «Україна у складі Литовської держави» –

3 години, «Подорож у козацькі часи» – 4 години та ін.), а їх зміст відрізняється лише конкретно-історичними поняттями.

Аналіз тексту підручника дає підстави стверджувати, що на початковому етапі вивчення історії розумово відсталі семикласники знайомляться з історичними поняттями різного рівня узагальнення. Звичайно, конкретно-історичні поняття кількісно переважають решту. Зокрема, у вищезазначених розділах вони становлять 84 %, загальноісторичні – 11 %, соціологічні – 5 % (табл. 1).

Таблиця 1

Співвідношення історичних понять

№ п/п	Поняття за рівнем узагальнення	Кількісний показник	Показник у %
1	Конкретно-історичні поняття	257	84
2	Загальноісторичні поняття	35	11
3	Соціологічні поняття	14	5
4	Всього	306	100

До системоутворюючих понять у спеціальній школі, на нашу думку, відноситься поняття «держава», яке розглядається у 48% оповіданнях, а у 12% використовуються однопорядкові поняття «Вітчизна», «Батьківщина», «країна». Також до опорних понять ми відносимо поняття «культура» (12%), «політика» (12%). Такі поняття, як «соціальна нерівність», «клас», «влада» не часто зустрічаються в текстах, але є родовими по відношенню до видових понять, наприклад: влада князя, влада боярина, влада митрополита, влада переможця тощо.

Вищезазначені поняття формуються у розумово відсталих учнів протягом усіх років вивчення історії. Наприклад, особливості існування державності на українських землях учні вивчають у 7–9 класах, розглядаючи її виникнення у східних слов'ян, розквіт і ослаблення у часи Київської Русі і Галицько-Волинського князівства, занепад у добу Великого князівства Литовського і Речі Посполитої, відродження у епоху Гетьманщини, втрату автономії у складі Російської та Австро-Угорської імперії, боротьбу за державність у 20-ті роки XIX століття, утворення радянської держави у складі СРСР і проголошення України – незалежною державою. Поняття «держава» тісно пов'язане з іншими соціологічними поняттями («культура», «політика», «релігія», «соціальна нерівність», «влада»), які також формуються протягом тривалого часу.

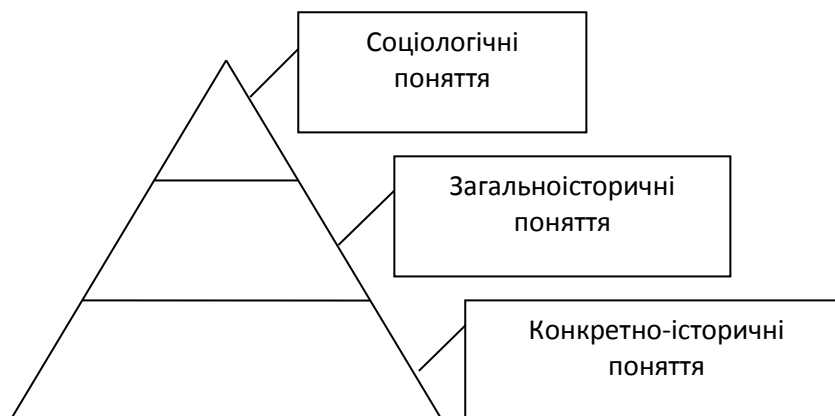
Велике значення у засвоєнні розумово відсталими учнями специфічних ознак історичних фактів відіграють загальноісторичні поняття. На нашу думку,

важливими у 7 класі є поняття: «плем'я», «східні слов'яни», «майнове розшарування», «родоплемінний поділ держави», «феодал», «підневільна праця», «територіальний поділ держави», «Київська держава», «християнство», «культурне піднесення», «економічний розвиток», «міжусобна боротьба», «політична роздробленість», які узагальнюють факти і явища української історії IX-XII століть і сприяють відображенню в свідомості школярів історичних подій та явищ у найбільш суттєвих зв'язках.

Формування загальноісторичних і соціологічних понять базується на засвоєнні учнями з вадами інтелекту конкретно-історичних понять. Ці поняття відображають зовнішні ознаки конкретних предметів, фактів і явищ характерних для певного періоду історії окремої країни. Вони порівняно прості і на думку В. А. Лапшина, Л. В. Петрової, Б. П. Пузанова повинні розкриватися у межах одного уроку з подальшим закріпленням і корекцією.

Таким чином, на вершині «понятійної піраміди» знаходяться соціологічні поняття, які формуються на матеріалі всього курсу історії. Загальноісторичні поняття, які мають менший рівень узагальнення, усвідомлюються розумово відсталими учнями протягом одного-двох розділів. Конкретно-історичні поняття вивчаються і закріплюються протягом одного-декількох уроків (рис. 1).

Як бачимо, у центрі «понятійної піраміди» знаходяться загальноісторичні поняття. Вони формуються тривалий час і, на наше переконання, саме вони є ключовими і базовими для подальшого формування соціологічних понять. Незнання окремого конкретно-історичного поняття суттєво не вплине на рівень усвідомлення історичних знань, але плутанина в загальноісторичних поняттях матиме негативний вплив на формування соціологічних понять, що підкреслить низький рівень засвоєння розумово відсталими учнями основ історичної науки.

Рис. 1. «Понятійна піраміда» курсу історії

Поняття різного рівня узагальнення пов'язані між собою і можуть бути присутніми в різних понятійних системах. Наприклад, низка конкретно-історичних понять, які вивчаються у 7 класі, «князь», «віче», «боярин», «селянин», «ремісник», «війна», «кордон», «дружина», «військовий похід», «урядник», «данина», «купець», «фортеця», «волость», «місто», «село», «удільний князь», «воевода», «вотчина» та інші сприяють, у різній мірі, засвоєнню таких загальноісторичних понять, як «майнове розшарування», «землеволодіння», «феодал», «знать», «грошова система», «підневільна праця», «родоплемінний устрій», «територіальний поділ», «економічний розвиток» тощо. Відповідно, вищезазначені поняття входять у систему історичних понять, які формують соціологічне поняття «держава». Але вони сприяють формуванню й інших соціологічних понять, таких як «культура» (матеріальна і духовна), «політика», «соціальна нерівність», «влада» тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Курс історії у 7 класі містить декілька систем історичних понять, які доповнюють одна одну і тісно взаємопов'язані між собою. Низка конкретно-історичних і загальноісторичних понять входять до різних понятійних систем і впливають на формування у розумово відсталих учнів понять більш вищого рівня узагальнення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баханов К. О. Організація особистісно орієнтованого навчання : poradnik молодого вчителя історії / К. О. Баханов. – Харків : Основа, 2008. – 159 с.
2. Вагин А. А. Методика преподавания истории в средней школе / А. А. Вагин. – М. : Просвещение, 1968. – 431с.
3. Мельник Л. Г. Методика викладання історії в середній школі / Л. Г. Мельник. – К. : Вища школа, 1974. – 224 с.
4. Методика навчання історії в школі / [авт. тексту : О. І. Пометун, Г. О. Фрейман]. – К. : Генеза, 2006. – 328 с.
5. Методика преподавания истории в средней школе : учебное пособие / [С. А. Ежова, И. М. Лебедева, А. В. Дружкова и др.]. – М. : Просвещение, 1986. – 272 с.
6. Формування історичних понять в учнів шостих – восьмих класів допоміжної школи : (методичний лист) / [підгот.: В. М. Синьовим, В. І. Бондарем]. – К., 1973. – 52 с.

РЕЗЮМЕ

Ю. Н. Косенко. Система исторических понятий в курсе истории специальной школы.

В статье исследуется проблема понятий курса истории специальной школы, проанализированы исследования ученых общей и коррекционной педагогики, дается определение термина «понятие», изучаются классификации исторических понятий, используемые в массовых и специальных учебных заведениях, приведены конкретные примеры, раскрывается иерархия исторических понятий, на основе которой построена система понятий и описываются взаимосвязи между элементами понятийной системы курса истории Украины для умственно отсталых детей.

Ключевые слова: исторические понятия, определение, классификация, система понятий, умственно отсталые дети.

SUMMARY

J. Kosenko. System of historical concepts in the course of history of special schools.

The article studies the problem of concepts of the course in the history of special schools, analyzed researches of the scientists of common and special education, defines the term «concept», studies the classification of historical concepts, used in mass and special schools, are given specific examples, disclosed hierarchy of historical concepts on which is built the system of concepts and describes the relationships between elements of conceptual systems of the course in the history of Ukraine for mentally retarded children.

Key words: *historical concept, definition, classification, system of concepts, mentally retarded children.*